

ШЫҢ

СЭКП Тыва обкомунун болгаш Кызыл хооркомунун,
Тыва АССР-нин Дээди Советинин органы

1925 чылда
үндүсүлдүктүгөн

1963 ч.
МАЙ
31
ПЯТНИЦА
№ 128 (5532).

Өрттээ 2 көп,

Комсомолчу штаб дыңнадып тур

Ан-Довурантың даг-дугу комбинатынын бирги эл-эден амылгалга киреринге чедир 123 хонун арктан. Даг-дугу арылгар фабриканын демир-бетон макиастары дээрине улам белгил үнгөн. Владимир Чернышын болгаш Степан Холодтун бригадалары нарттар аразынын сөөлгү шыыгыларын кылырынче кирипкенин. Сөөлгү беш хонунта бетонщиктер бригадасы ээлчег нормазын чедирининге күөсеткенер. Олар ай төнчүзүмге чедир фабриканын бешик каадынның ий оргаларын кылып доозарын хүлзэнгенер.

Коллектор тудуунун харысалгалыг даалгазын күөседиринче Михаил Вороновтун бригадасы кирипкен.

Тудугчулар кол корпустун дөрткү каадынга болгаш 1—2 эвентерде башчынарга дериг-херекселдерин элтелгезинин эгелерин хандар дээр чүтүлдүг амылдал турарлар. Ону күөседирин дугадедир соруга-биле ынаар Степан Мокраштын дашчылар бригадасын, ол ышкаш Вячеслав Капустинин катат тургускан бригадасын чорутканын.

Туубу салышынында амылдарнын (участок) мастери ш Триколенко) темпиз ам-даа чавыс болуп артышкан. Дашчыларнын ийи бригадасы күнде 8 дөр-

белчин метр чегге туубу салышыны чорудар тургаш, чүгле оң чартын күөседип турар. Оң чылдагааны—аылда багай организастан турарында болуп турар. Довуран-доозун арылгар корпустун тууу графитен база эздэлде турар. Элчег нормазын чүгле ш Кужугеттин бригадасы күөседип турар, а Солосенков болгаш Хасмутдиновтун бригадалары планын күөседип шыдавайн турарлар.

Дериг-херекселдер эптээрин «Сибтехмонтаж» участогунун коллективи (начальниги ш Вахрушев) эздэлдешчин-биле чорудуп турар. Кижилерин аны-буру белдирлерде быдаргай амылдалды турарында ол белдирлерин чангызынын-да эптээшкенин доозубаан. График эбуугар алып база чамдык технологиятуг белдирлерин шенелдезин шагда-ла кылып эгелээр турган.

«Сибэлентромонтаж» (начальниги ш Копотилов), «Востоксантахмонтаж» (начальниги ш Кубышкин) участоттары фабрика тудуунга кандыг-даа амылдарны чорутпай турары элдептиг. Ол чорук тудугну график эбуугар амылгалга киреринге шалтытпай турар. Оң кол чылдагааны болза амылчыларнын чедилеиштин турары болгаш амылды эки организастан шыдавайн турарында.

Часкы хову ажылдарынның хүндөмдеглели

Бугу мааза амыл-агыл культуруларынның бедик дүмүдүнүн үндөзүн салыр дээр, республиканын тармажылары бо хүндөре улуг-чаагай амыл-херектерин бугуруп турарлар.

Эң ылангыя каа-хемчилер тараа культуруларынның тарылганы дооскан, бистин номчучуларынысты өөртүп турар. Ол районнун механикаторлары болгаш хову амылдарчылары бо хүндөре одуруларынның аразын сайзырадыр одуруларынның тарылганын чокку хуусада доозар дээр, бугу-ле куженишкенин салыр турар. Ынчалза-даа бо талазы-биле амылдарнын шүшпөч чоруп турарын фактылар база көргүзүп турарын айтыр херек. План эбуугар нукурузаны 4100 гектарга тарып олуртурган болза, тарып алганы 2824 гектар болуп турар. Ол ышкаш картофель олуртур даалга 74,4 хуу күөсеттинген. Картофель олуртур планын күөседиринге үрезинин чедилеиштин турары шалтытпай турар. «Октябрь 30 чылы», «Совет Тыва» болгаш «Октябрь 14 чылы» колхозтар үрезинерге чедилеиш, элзэн бергездешинге таварышпай турар. Ындыг турбуже, бо амыл-агылдарнын

уудрукчулары болгаш тускай эртемчилери-даа картофельдин үрезин материалдык дилеп шыгынардын кандыг-даа хемчелерин албайн турар.

Таңды районнун тарылга шөлдөринде бугу амыл-ишчилеринин картофель олуртур амылга жомудаашканын кандыг-даа чөптүг чылдагааннар-биле намылгал чөр-ле болгаш. Майнын 29-та—часкы тарылганын сөөлгү шитпирлиг үезинде—«Межегей» совхозтун ховуларында кулака илдигер дааш безин дыкналбаан. Ындыг болганынын түннелинде машина-техника болгаш механикатор кадрлар четчир-даа болза, ында амдыга чедир чүгле 141 гектар нукуруза болгаш 20 га картофель тарытылган.

Хову амылдарынның бугу хемчелерин канчаар кылырынның чимзэнге «Революцияны чалбыны» колхозту көргүзүп болур: ол амыл-агыл тараа культуруларынның болгаш нукурузанын чамып тарышынын дүүн доозулган. Ам ында картофельдин безин сөөлгү гектарларын олуртуру арктан.

Эштер Пашенко болгаш Лысан! Бүгү культуруларнын элбег дүмүдү

дээр канчаар амылдарын балгазын чылдарын өөренип алып болунарза, эки-дир.

Тес-Хем бугурулге эргелели (начальниги ш Сонам) часкы хову амылдарын чорудар талазы-биле амды хамыктын сөөдө кылдыр санатпашаан. Ында амылдарнын шынарын чүгле багай эвес, харын-даа одуруларынның аразын сайзырадыр культуруларын чүүден-даа шүшпөч тарып турарын айтыр херек. Ол эргелелин болгаш эаза хамарыштар партия комитеттеринин обурункуларын чоккта чаа партия обкомунун бюрозунга болгаш хову амылдарынның хүн демделелдеринге-даа хөй уада шүгүмчүлөп турган болгаш. Ынчалза-даа олар чөгүрү түннелдерин ам-даа кылбааннар. Майнын 29-та ол эргелелин амыл-агылдары нукурузаны чүгле 51 гектарга болгаш картофельди — 15-ле гектарга олуртур тарааны оң тодаргай барымдаа-зыр.

Чөөн-Хемчинтин тараажылары сөөлгү маш хонунта дургуунда чангыс черде тапташ турупканнар. Сөөлгү 900 гектар тараа культуруларын доозуп чадамы берген. Бар турар техниканы шүптүзүн одуру-

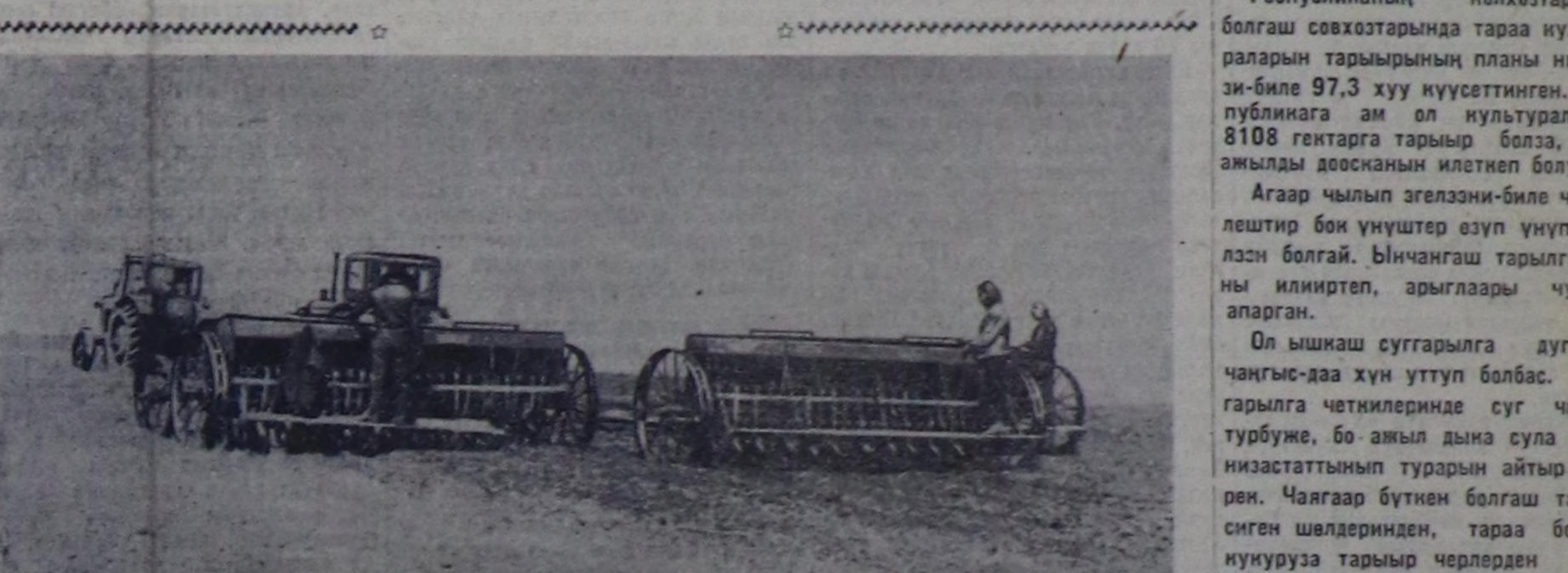
ларынның аразын сайзырадыр культуруларын тарып олуртур амыл-агыл шилчигин турар ужурулг. Барыны-Хемчин районнун амыл-ишчилери тараа культуруларынның чамылдазын бир дугаарында дооскаш, ол дугайын илеткэн болза-даа, ыначаар кылбааннар. Чимже, нукуруза тарырынын планы ол районда чүгле 66,2 хуу күөсеттинген. Оң чылдагааны нукуруза олуртукчуларын багай амылгал турарында. «Сельхозтехника» салбырында хемчээчки улаазыннар бар-даа болза, «Тэли» совхозта дөрт аргат оң чөгүрүн уржуунда амыл чөм турар. Ынчалза-даа ол амыл-агылдың уудрукчулары — директору ш Чюдок, кол инженер ш Купоросов олар ону садып алып бер, азы канчаарлы, деп дугурулп чадажып турарлар. Бо аразында мал чеминге үнелиг ол культураны тарырынын эң таарымчалыг хуусаазы эртип бар чыдар.

Барыны-Хемчин районда картофель олуртур амыл база багай чоруп турар. Май 29-та бо амылга эвезде чүгле 16 гектар болган.

Республиканын колхозтарында болгаш совхозтарында тараа культуруларын тарырынын планы нитизи-биле 97,3 хуу күөсеттинген. Республиканы ам ол культуруларын 8108 гектарга тарыыр болза, бо амылды доосканын илеткеп болур.

Агаар чылып эгелзени-биле чөгелештир бөк үнүштер өзүп үнүп эгелзэн болгай. Ынчангаш тарылгаларын илииртеп, арылгалары чугула апарган.

Ол ышкаш суггарылга дугайын чангыс-даа хүн утуп болбас. Суггарылга четкилеринде суг четчир турбуже, бо амыл дама сула организастантын турарын айтыр херек. Чаагар бүткен болгаш тараан сиген шелдеринин, тараа болгаш нукуруза тарыыр чөлдөрдө чүгле 6899 гектарны суггарган.

Дуржула станциянын механизаторлары Н. Федосенко болгаш А. Неделин олар тараа чаштыр нормазын үргүчү ажыр күөседип турарлар. Оларнын агрегаттарынын чаштырмачылары Людмила Варфаломеева, Монгуш Эрес-оол, Дина Кондратенко олар база мурнакчыларнын одурууна.

ЧУРУКТА: бешик бригадала чаштырмачыны чоруп турары. Фото С. ФЕОКТИСТОВУ.

Россияның 30 миллиарды болур

Россия Федерациянын амыл-ишчилери чеди чыл төнчүзүмде пландан ажыр 30 миллиард рубльдин продукциязын бээр деп шитпирлөөн. Бугурулгелерин болгаш хемчелерин, участкаларын болгаш бригадаларнын коллективтерин, экономикти районнар интизи-биле пландан ажыр фондуга хөй немелде-

лион рубльдин ийини онаалдан ажыр бээр деп турар. Мордовиянын амылчы чоннары бугу-россиянын үзүмүн чүс миллиард рубльди кирерин хүлзэнген. Чыл эгезинде бээр үлөтүр коллективтерин пландан ажыр хөй техниканы келээ амыл-агылга берген, цементин болгаш кафельди бугуруп үндүргөн.

Сахалин областын амыл-ишчилери чеди чыл төнчүзүмде чедир пландан ажыр 90 миллион рубльдин продукциязын бээр. «Чугуев» деп сейнерин амылдарчыларнын чедилеиштин эрес-мадырлыг күш-ажылдын үлөгөр-чимже болур. Ол сейнери РСФСР-нин Дээди Советинин депутаты. Социалист Күш-ажылдын Мадыры капитан А. И. Босоогов уудуртуп турар. «Чугуев» сейнерин амылдарчылары чеди чыл онаалдазын чураттышкен.

Алдын-Булактын сонгулда округунда Тыва АССР-нин Дээди Советинин депутаты дедир кыйгыртыр дугайында бадылаашкын чорудар округ комиссиязынын дыңнады.

Тыва АССР-нин Дээди Советинин Президиумунун 1963 чылдын май 15-теги Чарынын эбуугар Барыны-Хемчик районун Алдын-Булактын № 38 сонгулда округунга Тыва АССР-нин Дээди Советинин депутаты Доржат Сурунович Сарыларын дедир кыйгыртыр дугайында бадылаашкын чорудар талазы-биле сонгукчуларнын хуралдары 1963 чылдын май 26—27-де болушкан.

Оң сонгулда округтун сонгукчуларын 83 хуузу ол хуралдарга кирипкен. Хуралдарга кирипкен бугу сонгукчуларын 100 хуузу Тыва АССР-нин Дээди Советинин депутаты Д. С. Сарыларын дедир кыйгыртыр дээр болушкан.

«Тыва АССР-нин Дээди Советинин депутаты дедир кыйгыртырнын чорудурумун дугайында» Хоойлунун 10-гү чүдүн эбуугар депутат Доржат Сурунович Сарыларын Тыва АССР-нин Дээди Советинин депутаттарынын составында дедир кыйгыртыркан деп санаар.

ТУРК ТӨЛЭЭЛЕРНИН МОСКВАДА КЕЛГЕНИ

МОСКВА. (СЭТА). ССРЭ-нин Дээди Советинин чаланын беле Турциянын Национал улуг хуралынның (межлиси) төлээлери Москвага май 29-та чедип келген. Төлээлери сенаттын даргазы Суат Хайри Ургюлюн баштап чорур.

Турциянын болгаш Совет Эвилелдинин күрүне туттаршкан аскан Вилков ардоромга төлээлери ССРЭ-нин Дээди Советинин Президиумунун Даргазынын оралкычы В. И. Козлов, ССРЭ-нин Дээди Советинин палаталарынның даргалары И. В. Спиридонов, Я. В. Пейве, ССРЭ-нин Дээди Советинин Президиумунун Секретары М. П. Георгиде болгаш өскөдер-даа уктаан.

Турциянын Совет Эвилелдинде элчини Фахри Корутюрк, турк элчини черинин дипломаттыг амылдарчылар уткааннарын аразында база бар болушкан.

Аэродромга И. В. Спиридонов биле С. Х. Ургюлюн олар найыралчы эбу-биле чүве чугааланынар.

Англи ужар чүүл төлээлери Москвада

МОСКВА. (СЭТА). ССРЭ-нин Ужар чүүл талазы-биле Күрүне комитетинин чаланын буугар Англи-нин ужар чүүлүнүн төлээлери май 29-та Москвада чедип келген. Оларнын ужар чүүл министри Джулиан Эмери баштап чорур.

Планны күөседир

Улуг-Хем парткомунун бюрозу мал амылдын продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле районнун амылдарчылары боттарынын алган хүлээлгелерин канчаар күөседип турарын дугайында айтыртыны чоктаа чаа чугаалажып көргөн.

Анаа «Х Улуг хурал», «Чодураа» колхозтарын даргалары эштер Вислеле, Кошкар-оол, «УТКА 25 чылы» совхозтун директору эш Стихарев оларнын информацияларын дыннаан.

Бо чылдын бирги чартынында «Х Улуг хурал» колхозту амылдарчылары 57 тонна этти, 104 тонна сүттү күрүнеге садар тургаш, этти 8,2 хуу, сүттү 24,7 хуу күөседип. Колхоз даргазынын санап алганы-биле алырга ийне бирге чедир колхоз 5 тонна этти, 6 тонна сүттү дужаап болур аргалыг. Ындыг болза-даа хүн бугура чеке тонна сүт садыны база дужааттын турарын эш Кошкар-оол билбес, ол талазы-биле түннелин болууга кылып албайн турары илерзэн. Колхозта сүт-бараан фермалары үш черде тургустунган.

Оларнын бүдүргөн сүдү иштиги херекселдерге, ылангыя бызалаларга ижиртирине хөй чарыгдатынын турар. Колхоз ийне бирге чедир ады тонна сүттү дужаар болза, чартык чыл планын күөседирине ам-даа чеден амыл тонна сүт арттар. Ол болза чангыс айны дургуунда улуг куженишкенин негеп турар.

«Чодураа» колхоз чартык чылда күрүнеге эт, сүт садар планын күөседирине 568 центнер этти, 1172 центнер сүттү күрүнеге садары негеттинип турар. Мындыг байдал оң уудрукчуларын, ында ферма эргелдирлерин, тускай артемилерин дүвүрөтпейн турары элдептиг.

Колхозтар даргаларынның партком бюрозунга чугаалап турары-биле адырга, күрүнеге садар малдын күжү арган, мал четчир санын мал чеминде хандыртпашмай турар. Ындыг тайылбырлар амгы үеин партияны негелдешине дүшпейн турары билдиргир. СЭКП Тыва обкомунун бешик пленуму малчыларнын амылдарчыларынын чаланын негелдешине чө кичээлге салыр кижилер-биле амылды экижидер, социалистти чарыкты тодаргай уудуртуп дугайында делгелерин-биле айткан. Фермаларда үчөт болгаш өчөтө багай тургустунган, ову кым-даа хынап, контролдавайн турар.

Районнун колхозтарында, совхозтарында он чеди сүт-бараан фермалары амылдал турар. Олар чартык чылда күрүнеге сүт садар онаалгазын май 20-ге чедир 46,9 хуу күөсеткенер. Алган хүлээлгени күөседир биле 730 ажыг тонна сүт херек. Соругула дооза ону чүгле күөседир эвес, харын

Будун чартык норманы

«Найрал» совхозтун Аймырлында ийи дугаар трактор-хову бригаданында амылдал турар тракторист Ш. Минчиг-оол «Беларусь» тракторды кукуруза тарып турар.

Кукуруза тарылганын дүргөн болгаш шынарлыг доозар дээр эаза чуратканын.

ЭРТИНЕЛИГ ИШЧИ ХОЛДАР

Будянын кижинин чорук амыл болгай. Шынал-ла, ол хүн оран-делегей безин оларга чоргаларын, бодунун өөрүшкүнүн илереткен-даа дер, хиндинде хир чок каан хүнү хүннел берген. Клубка шыныпшай барган улуг, анык чөл ол-бо экигертерден дашаар үш береш, клубтун иштине чарак албайн көргөн, кулак салып дыннаалган турганнар. Олар боттарынын шөлбанынын өөрүшкүнүн үлөжүр, оларнын моон сонгаар хөй чылдарда чурттап, улам хөй күш-ажылчы чедилеишнерлиг болурун алган бирээр дээр келгенер.

Олар аныаандан тура күш-ажылга, кадыг-береге дашкычкан кижилер. Кажан Тывага колхоз туртуу шүмкүнү эгелей бээрге, төрөөн Шемининге чаа колхозту идеякчилик-биле организастанганнар. Колхозка каттыштырган баштайгы бир колдан хойну өстүрери-биле ол өг-бүлө хүлээни алган. Оң бээр бо хүннере чедир төрөөн колхозтун экономиказын быжыларынга эвеш эвес амыл-уудуни олар бугуруп берген. Колхозту амылдарга күш-ажылчы он үш чылдарын дургуунда олар 4693 хураганын өстүрүшкөн. Бир эвес колхозта амгы 8500 ажыг хөй берчи кичээлге амыл болза, оң дер кезин ол өг-бүлөгө онаажыр деп биле ажырабас. Оларнын ол өстүрүн хойларын дигр делгези шилчирер болза, барык 234 тонна 650 кг азы амылга алырга—187 муң ажыг рубль болур. Ол үезин дургуунда 12 тонна дүктү бүдүргөн, оң өртээ 25.584 рубль. Нитризи-биле олар ийлеэ он үш чылдарын иштине колхозка 213304 рубльдин орулгазын кирген.

Кымырлар ол дээрин эргим номчучу доран биле берген. Оларнын кайызы-даа 1903 чылда төртү-

СОВХОЗТА МУРНАКЧЫ

Таңды районнун «Межегей» совхозуну Кара-Булак салбырында комсомолчу-тракторист Анатолий Мамрашев 1956 чылдан бээр мурнакчыларнын одурунга саналып, тракторнун бедик бугуручулуг амылдарынның дуржулазын көргүзүп турар.

Чеди чылдын бешик чылдын чакы хову амылдын бо совхозта күш-ажылчы мадырларынның бирөөн эш Мамрашев болган. Ол тарааны күнде 32 гектар чегге чаштыр норманы 83—85 гектар кылдыр күөседип келген. 741 кг кыпар-чаш материалды камнап алган. Эш Мамрашевтин трактору үрезининге таварышкан

таварылга болуп көрбөзөн. Агрегаттар аразында шилчир кылып тукуту оң агрегат амыл-биле тукуш келген.

Эш Мамрашев чүгле боду эки амылдары-биле кызыгаарлатканын, тракторист мергешиле эске эш-өрүн өөредип турар. Мааныгы Виктор Попов ол дуржулазын тракторист дугааланын-биле тракторнун база-да мергешилди башкарын билдир кылдыр өөренип алган.

Анатолий Мамрашев ам чайгы чер андармалгаачине киришкен. Хүнде 7 гектар черин алдарын 12—15 гектар кылдыр күөседип турар.

—Шанда адым-түрүш чоранын кылымак күш-ажылчы-биле мурнакчы бекет аты, чагай шапалдарын ам тулар-дыр. Ону колхозчулар база-ла бедик-биле үнелеп турар. Оң чимже-доо: кышын бистин хойжуусу Сайгыспаага «Тыва АССР» ийи аадарлыг малчыны деп ат тыпсыр дугайында чарыктын үнелин биле холбаштыр колхозтун аныктары мындай мур чогатканынар:

Эн турган хову снымас Элек хөйну өстүрүп каан, Эртинеиш ишти холуг Эрес хөйжү Сайгыспаага.

Ырга макталдыр деп чүве алдарды, эштер. Колхозка чедирген күш-ажылчы бекеттери дээр бистин мурнакчы кыргынармыска улуу-биле өөрүп четтиргенинги илеретип турар мен.

Ховалдыларга колхоз баштаар черинин мурунда эртектиг бекеттерин эш Куулар туудушпашаан, ам-даа хөй-хөй чылдарда чурттап, чедилеишкенин амылдарын күзөөн.

Оң сонда Ховалдыларнын адынга келген хөй санын байыралыг телеграммаларын колхоз даргазы чоңа номчуп дыннаган. Телеграмма чоруктарынын аразында Социалист Күш-ажылды Мадыры Ооржак Лопсанчал, «Чыраа-Бажы» совхозтун мурнакчы хөйжүзү Сат Сагалбай, Тыва АССР-нин культуру болгаш уран чүүдөлөрүн адыралды амылдарчы Константин Дамдин, Чөөн-Хемчинтин ВЛКСМ райкому база Ленин атыг колхозтун колхозчулары дээр, кымырны чок дээр.

Даразында колхозтун № 1 хөйжү бригаданынын бригадир Ондар Монге, Шемин кыда Советинин даргазы Куулар Сенчипка, школа директору Монгуш Зоя, колхозта партия организацыйанын секретары Константин Хайч-оол, Чөөн-Хемчинтин партком секретары Ондар Дөдүдей олар байыр чедирип, дар харлааннарын хөй чылдарда чурттап, амылдарын күзөвшөөн, боттарынын хууда бекеттерин тутуш турганнар. Оларнын кылымак күш-ажылчы чон ыначаар үнелеп, чымыл сөөдирин чугадаларга, өөрүшкүнүн делгелери амыл-ишчи ирей, кайынын ардынарында мүнута бүрүзүнде-ле чайнап турду. Амылдарынды бугу-ле өрткөн ортактын сактып, амылчы хөлийикти халагы чымжылар-даа, дүжүмтерин доошкун амыл-

СОРУК КИРГЕН

САМАГАЛДАЙ. (Телефон-биле). «Тес-Хем» совхозтун малчылары хөй кыргызлазын белектели эртек чылдан дээр организастанган. Хойну шүптүзүн элекри-биле кыргыздар ажыгыт, ол соруга-биле беш пунктуда 106 хамыгыг агрегатты тургускан. Техниканы шын башкарырынга, хойну мергешилди кыргызларга кадрлар база четчир.

Совхоз бо чылды күрүнеге 740 центнер дүктү белекээр, ону чедиринин ботландарында бугу аралар бар. Чимже, бугу 31200 хонун бо хуузу экижигет уксанын хайнактар. Берт-Дангыч малчыларнын инициативазын эбуугар, ка-

жааларга болгаш оларларга чулдуну тоглаан дүктү чымр, кыргызла үезинде дукке чедиринин болдурабас, продукциянын шынарын бедилер талазы-биле чарык салбыр, бригадаларына калбарган.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга уткуштур

Култура ажылдакчылары — көдээге

Партиянын XXII съездин болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь Пленуму култура ажылдакчыларынын мурнунга улап сорулгаларын салган. Култура албан черлеринин бүгү-ле ажылы партиа организацияларынын масса-политиктиг ажылынын төвү болдулар, көдээ ажыл-агый библиотеканын мурнакчыларынын дуржулганын калбаа-биле пропагандалаар, ыңчангаш ол организацияны, хей-аът кириштирип ажал-хөдөө-биле, мал болгаш чер ажылы улам ыңай көдүрери дөш улап, херекке олар иденпейлиг киржир ужуруг. Бо хүндүг болгаш чутура сорулгалары күөсүдир дөш, бистин республиканын култура ажылдакчылары хей-инити актив-биле кады алаан ажылдарын чорутканыр.

Хей-хей библиотекалар болгаш клубтар мурнакчы дуржулганы иептеридеринин төптери алган. Көдээ ажыл-агый ажылдарына утаанган иш-бүрү кезелерин арттырып, стенидерини кылдып, колхозтарын, совхозтарын болгаш республиканын ажыл-агый сорулгаларына база хулаагелерин көргүскен плакаттарын, чуруктарын, көргүзүп самбыраларын олар кылдып турарлар.

Тоора-Хем Култура бажынын болгаш Ий көдээ клубунун агитлективинин киржилгени-биле «Май 1» колхозтун Кунштүг-Кежиг сүт-бараан фермазына малчынын хүнү эрттергени солун болган. Агитбригадын лектору анаа лекция номчаан. Фермазын бо чылдын бирги кварталында ажылынын түнелин чутулашкан. Эң дээр саачыларын, ажылдакчыларын шаңаан. Кежээ көдээ ажыл-агый фильмин болгаш агитбригадын концертти көргүскен.

Улут-Хем районун «Күш-ажылдын хосту» колхозунун култура ажылдакчылары — библиотеканы эш Баргенова, көдээ клуб эргелекчи эш Хорник, киномеханик эш Белоусов көдээ ажыл-агый пропагандаларын эки чорудуп турарлар. Колхозтун, районун болгаш республиканын социалисттик хулаагелерин билдингир, чараш кылдыр бижип кылгаш, клубта, библиотекта аскаан. Бо клубта көсүк агитациянын бир чижөөн ап караа. Колхозтун саанын Мария Балдан бо чылдын дөрт айларында бир икестен-не 658 литр, а Көк-кыс — 783 литр сүтү саап, Василий Давага улурткан хойжу бригада 901 хойдан 901 хураганын камгалап алганын кылдып, көсүкү-биле аскаан. Клубта көргүзүп агитациянын кезек болгаш-ла чарып турар.

Эш Баргенова бригадаларга, фермаларга бо-ла дөш бээр. Ол баргаш, кандыр солун беседаны кылдыр, номнар, суоңлар-да апарып бээр. Чижээ, чуртка картофель бүдүрерин көвүдүр хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССР-нин Министрлер Чөвүленинги Кыргызынын парлаан «солуну» ап алаш, логга бригадыны оң дугайында беседаны эрттирген. Колхозчу ногаакчылар бо чылдын 60 ча чеге картофельдин бедик дүжүдүп «естүрерин хулаагелерин».

Танды районун Алак, Кочетово, Сеноква суурдарында көдээ клубтар болгаш библиотекалар, районун Култура бажыны «Бүгү-ле чүвенин киниге — кинижин чагай чоруунга», «Номмунизм — бистин амьдарлыгы», «Номмунизм тургузуучуунун моральдыг дүрүмү» деп тематиктиг кезжөөлери эрттирген. Ол кезжөөрге хей кижжи чыгаш болгаш боттарынын бодаларын болгаш санадарын чутулап турганыр.

Көдээ ажыл-агый библиотеканын иептеридерин ном пропагандалы чутула ролду ойнал турар. Республика библиотекаларында амы уде 53000 чүдү бур аттарын номнар бар. Иччалта-даа районнар болгаш көдээ библиотекалар көдээ ажыл-агый литератураларына багай хан-

дыртынганын айтыр херек. Бар турар литератураны ажылдап турары чөптөс. Чижээ, Чаа-Хал библиотеканын көдээ ажыл-агый литератураларынын 1299 номундан эртен чылда чүдө 89 ному номчукуларга бижип берген. Мынагы байдал өвүр, Чаа-Хем, Тес-Хем районнарга база тургулаан болгаш ам-даа үргүзүлөп турар. Ол болза мында библиотекалар ажылдакчыларынын ажылга сонуургал чөгүн айтыр турар.

Көдээ ажыл-агый номнарнын пропагандалы чорударда, библиотекта ажылдакчылар агрономнарнын, зоотехниктерин болгаш мал эччилерин ол ажылыга кириштирбейн турар. Ол тускай эртемчилер — көдээ улап күш, ыңчангаш олар-биле хүн бүрүнү харылаанын бижып турар херек. Россия федерациянын чамдык областтарында мындыг артын ажылдап турар: агроном азы зоотехник көдээ ажыл-агый номнарын библиотектадан ап алгаш, ук библиотеканын ажылы хей-инитини шугуму-биле номчукулар ортузунга таратип турар. Хабаровск крайга бо артыг ажылдакчынын түнелинде, көдээ ажыл-агый номнарын тардыры 20 каттап улактаган.

Бистин республикага бо ышкаш аргаларын ажылдап болурун аргалары бар. Ону күөсүдери чүдө бистин хамааржыр. Республиканын Култура министрствону мал ажылынын литератураларын пропагандалаар соруга-биле «Эң эки библиотекта планда» деп конкурсту чарлаан. Анаа хей-хей район болгаш кезде библиотекалар киришкен. Бо конкурс биске улап ажыкты болган: библиотекаларга көсүк агитациянын шынарын экиктик, номчукулар-биле харылааны бижылгашан. Контурка Тандынын Кара-Булуң, Дүгөн, Балгазын библиотекалары, Чаа-Хемдин район библиотеканы эки түнелерин чедип алган. Кара-Булуң көдээ библиотекта (эргелекчи эш Ладина) бодунун «Межегей» сохузуун ажыл-амыдралы-биле чок хулаашкан стенидерин кылган, Балгазын библиотекта (эргелекчи эш Егорова) мал ажылынын дугайында плакаттарын фермаларда аскаан, номчуң ужу-дузанын дугайында беседаларын организастан.

Контурка киришкен библиотекаларын кылган ажылдарында чамдык чижектер бо-дур. Иччалта-даа өвүр, Тес-Хем районнарын библиотекалары бо конкурска киришпеш.

Республика библиотеканын көдээ ажыл-агый литератураларын фондуну 15402 экземпляр. Эргижирал литератураларын маана эртен чылдан алгаш салган, көдээ ажыл-агый номнарында кандыг номнар өп-не чутула дээрин толараткан. Иччалта-даа бо библиотекта (эргелекчи эш Байтара) көдээ ажыл-агый литератураларын таралды чыккы-биле кошкак ажылдап, методиктиг сумелерин эвеш бижип турар. Оң ажылдакчылары көдээ библиотекаларга практиктиг дузанын чедерин экижидер ужуруг.

ССР-нин Министрлер Чөвүлени 1962 жылдын апрель 15-те доктаалында көдээ ажыл-агый библиотеканын болгаш мурнакчы дуржулганын пропагандалаарда, кинону калбаа-биле ажылдаар деп айткан.

Ол доктаалга үндөйлөш, республиканын кино четкелери чамдык ажылдарын кылган. Бо чылдын бирги кварталынын планын суугар аларга, көдээ ажыл-агый фильминин 1255 сеансаларын 90,1 муң көрүчүдөргө көргүзери айттынган. Херек кырында, ол кварталда 1284 сеансаларын 142,3 муң көрүчүдөр көргөн. Ол-ла уде, бистин көрүчүдөривиске «Оларнын күш-ажылы — мадырлык чорун», «Силос белетээринин механизациясы», «Гардеек» сохузуун мал чөм-кө болгаш еске-даа фильминин сонуургалган.

Көдээ ажыл-агый библиотеканын кино ламчытыр пропагандаларына Чөөн-Хемчик, Бин-Хем, Тожу районнарын култура килдистерин эки түнелдерин чедип алганнар. Киномеханиктер эштер Ламкин, Кабулов, Неволин (Чаа-Хем районда), Ховалыг, Дадар (Чөөн-Хемчик районда) болгаш ескелер-даа кино көрүлдезини ашка чымдааны көрүчүлөр болгаш сеанс планнарын ажыр күөсүдир, иденпейлиг ажылдап турарлар.

Чөөн-Хемчик районун култура килдизин республикага бир-ле дугаарында көдээ ажыл-агый фильминерин көргүзери керээни колхозтар болгаш совхозтар-биле чарган. Фильминерни хей нуруузунда-ла, фермаларга болгаш хойжу бригадаларга көргүзүп турар. Кино болур мурнунда лекция азы беседа эрттирерин чүрүмчүткан.

Өвүр, Барыын-Хемчик, Тес-Хем районнарын култура килдистерин мындыг керээрин колхозтар, совхозтар-биле амдыга чедир чарып алган. Өвүрге болгаш Тес-Хемге бо чылдын бирги кварталында чыгыш-даа көдээ ажыл-агый фильмин көргүстүмөн. 17 киностановкалар чыгып улап район — Улут-Хемге ол уде чүдө 60 сеансаларын азы айда киностановка бүрүзүгө-ле чыгыш сеансын көргүскени дыка четпеш. Барыын-Хемчик районга көдээ ажыл-агый фильм фильминер чыккан, ол дөш бүрүзүгү кижилерге хемчег хулаагелер. Мында таварыга еске-даа районнарга тургулаан.

Биске эрттирер деп планнаа «Көдээ ажыл-агыйнын мурнакчылары» деп кинофестиваль болдунуны барган. Чүдө дээр, республиканын кинофильмдер таралды проканды деп Култура министрствонун кинофикация килдиз ол ажылды организастанан. Кинохроникаын Иркүкст студиязы Тыванын көдээ ажыл-агыйнын агитлективинерин дугайында фильминер эвешти чорудуп кылдып турар. Кызыл оорайда ол студиянын корреспондент пунктуу бар-даа болза, бо чылдын көдээ ажыл-агый тематика Тывадан чыгыш-даа фильм тырттырбай.

Өөредилге доозулган

«Найрал» сохузуун Кара-Тал салбырында агар политика өөренир бөлүмүнүн түнел кичөөни чокта чаа бооп эркен. Ук бөлүм эртен чылдын ноябрдан эгелеш, бо чылдын апрель төнүзүгө чедир 19 кичээлдерин кылган.

Хүн бүрү бооп турар чутула бодурунун программа суугар өөренир-биле чегелештир, СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунун материалдарын, ССР-нин Дөдди Советинин база РСФСР-нин Дөдди Советинин сессияларынын шийтерилерин тускай кичээлдерге ханым-биле өөренир эрткелден. Малчыларнын култура-амыдралын бедилер дугайында партиянын Тыва обкомунун В пленумунун шийтерин салбырынн ажал-амыдралын мурнунда турар сорулгалар-биле душтур база өөренир эртен келер.

Политбөлүмүнүн дынакчылары шүптү 12 кичи. Олар кичээлдер үлөй, кызыкма өөренир белгилерин, библиотеканын ханы шийтедип алганын түнел кичээлдерге көргүскенер. Дынакчыларнын иштинде эштер Т. Доржу, М. Норбу, М. Норжук өл өөренир эртен материалдарын билдир алганын болгаш ажал-хөдөө-биле холбаштырынын таламы-биле еске өөрүндөн шылап үгөшкөн. Хову

Култура албан черлеринин ажылына хей-инитини киржилгезин экижидер дөш ажылдаары — бир чутула сорулга. Байдала култура ажылдакчылары-биле хей-инити организаацияларынын харылааны эки болду, мында ажыл-херек солун болгаш шынарлыг. Маана чижек кылдыр Чөөн-Хемчик районун «Большевик» колхозунун даргазы эш Шулуу биле парторганизация секретары эш Хаян-оолду ап көрөө. Олар бот-тымыгыр уран чүдүдүн концерттеринге киржип, малчынар-биле ужуражыларын клубта организастан, клуб, библиотекта ажылдакчылары-биле эки харылажып турар. Тыва АССР-нин алдарлыг малчыны эш Сангыспаа-биле ужуражылга кезжээ солун бооп эркен.

Материалдык чүдүлери буудурун турар кижилер — малчынар, тараа-лар ортузунга култура-массагы, полит-кижидилгезин ажылдарын чорударын хей азы аргаларын ажылдаары чутула. Чижээ, ам чай белден, ыңчангаш ажылды бо үенин байдалыга таарыштыр организастан. Автоклубтарын болгаш кезер библиотекажайларын чалаагелерге доктаамал чорудар, анаа лекция, беседаларын эрттирер, клуб азы Муламура бажынын бугуу бот-тымыгыр уран чүдүдүн концерт программанын чөгөдөрдө, анаа көдээ ажыл-агый теманын кодады шылып алыр херек. Мында концерт көрүчүлөр сеткил-сагыжын хайныктырып шылаар болгаш дөшөйт.

Култура ажылдакчылары бүгү ажылды чынар-биле казы, СЭКП ТК-ның июнь Пленумун ажыл-ишке улап чедипкинер-биле уткуп алыр төлөөдө, бугу-ле клубтарын, библиотекаларын болгаш еске-даа култура албан черлеринин кижизидици ажылы массага улам-на чоокшуларды, чели чылдын бешки чылдын күрүнө планын күтүсүдир дөш, партиа организацияларына дузалажыр сорулгалары.

П. САМОРОКОВ,
Тыва АССР-нин култура министринин оралакчымы.

Бо чаа машинанын Курганниц автобус заводун тускай эртемчилер чөгөдөп кылганнар. Хоорай автобустарына болаарга бо автобуста пассажирларга дыка таарымчалык чүдүлери кылган: мында радио-даа тургускан, чылдын кайында уезинде температураны таарыштырып ап чоруур херексе база бар. Чаа автобуска 65 кижи оулар. Ам уесе ол машина шенделерин эртин турар.
ЧУРУКТА: «Сибирь» деп чаа автобус.
Фотогу С. ЮДИНИН.
СЭТА-ның фотохрониказы.

«Тыва даг-дүгү» КОМБИНАТТА

Даг-дүгү эң-не баштай бичин тургаш көргөн мен. Иччалта атам дөй-довурактан суугу кылдыртыр дөш, ишиг отка өртенип тыленмес, быжыг шынарлыг болзун дөш анза хоолу бир килотграмм эше даг-дүгүн хуу кижилерден аар өртек-биле салып экелгени ол чүдө. Оң бээр хей чылдар эртен, а ам бистин чуртувустун улап ажыл-агыйыга ажылдаар хей тонна даг-дүгүн кадым болбаазырадыр улап комбинаттын Ак-Довуракта тууду турар. Ол даг-дүгү даг-дүгүнүн шынары эки болгаш оң кураамылары эгертпешмес байлак. Иччалта чылда 145 муң тонна даг-дүгүн кадым болбаазырадыр комбинаттын мында тууду турар. Оң бирги элчөөн, чылда 15 муң тонна даг-дүгүн болбаазырадыр фермазын тууду бо чылдын күзүндө доозар болгаш ажылдаа кийер. Даг-дүгү болбаазырадыр кылыр комбинатты тууду, баштайгы тыва даг-дүгүн улап ажыл-агыйыга бээр ас-кежиктиг улап-хууну бистин чуртувустун хей национал улустарын оолдары болгаш кыстары күөсүдир турар, ыңчангаш комбинат бээр чаагагыт ордуктун кылдында: «Ак-Довурак — Бүгү-визделде онза чутула ужу-дузанын доозомочу мурнакчы тууду» деп бижик кижилерин сеткилин өртүтүп, хайныкшынын ажыл-херектерге сорук кирип турары таварыга эвеш-ле болгай.

МУРАНАЧЫ БРИГАДАЛАР

Комбинатты ажылдаар электростанциянын туудун 1958 чылдын чайнында эгелеш. Чокта чаа оң ханаларын тууду доозош, оң иштинде электри турбиналары болгаш котелдарын илтеп тургускан, ам соңгалар, экижтер кылыр болгаш оң дөшөвирин шывар ажылдарын кылдып турар. 90 кижилдик коллектив бо чылдын июнь 30-ге чедир ол ажылдарын доозуп, станцияны ажылдап кийер сорулганы салып алган ажылдап турар. Ол чыгыш-биле ажылдаар электростанция (ТЭЦ) 5 муң киловатт күштүг. Оң туудунда Вячеслав Ильичев, Алексей Шабалин, Ооржак Багай-оол оларнын улудуру турар бригадалары онза шыныктын ажылдап турар.

ТЭЦ-тин эң үстүк калдынын кырында үнүп келгенине, амыак оол дөшүр-биле калдык манзалар-даа кылган улап дөшөдө цементин сүт-биле хоолур булгап турда, чайты хүнүнү херектери анаа мончунедир дөш турду. Ол Анатолий Филаретов-тур. Филаретов Свердловск областын Ревзь хоорайында тууду үчүлешпези дөшө хоорайында 25 этер-биле кады анаа эртен чылдын чайнында келген. Оң тускай мергежил бызычын, бетончу, ам ол он ес харлыг, мергежи бедидеринин курстарында өөренип турар. Филаретов илтип алган ажылынга ынак, суугу мергежилдик тууду деп хоонун туудузулар чутулап турар.

О. Багай-оолдун бригадазы хоочун туудузулардан тургустунгай. Оң кезигинери ТЭЦ-тин тууду бедик үенин чеге кожаар өргөн безин чок, дөшө шөл турда, анаа баштайгы туубурун салып, даш тууду кызырнын нарын мергежилдерин бот-

тарынын хүн бүрү ажылыга улам өөренип, туудууну технологиянын ажыл-биле холбаштырып, быжыг шийтедип алган дуржулгалыг тууду-дугулар-дыр. ыңчангаш олар эң-не үстүк калдынын бетон ханаларын кылып турган. Ам адык калдыр үстүк калдырже тууду үндүртен манаа чадаларын, оларнын чыгырларын дүжүр ажылдарын кылып турар, чүдө дээр, олар олазынган болдурбазынын техникаын эки билер. Иччалта бо ажылдарга С. Амыртин, А. Монгуш, С. Холбаа олар шылап турар. Бо бригада чылдын 38 метр суг соодар башынын 40 ишчилерин кылдып, оң ханаларын тууду доозош, ам дөшөвирин кылдып турар.

Коммунисттик күш-ажылдын бригадалары А. Шабалин удурутурар. Ол бригадта ай бүрүзүнүн планын 130—150 хуу күөсүдиринге мурнакчы туудузулар А. Шабалин, П. Бах, Х. Тодуй-оол олар улап улап-хууну кирип турар. Эш Шабалиннын күш-ажылы ынак чоруп оң бригадаларнын кезигинеринге эки улустер-чижек деп туудузуларын чутулап турары чөгүт. Ам бо бригада пехтерге тургустунган турбиналарын, котелдарын арылап, чаап, ажылдадырынга белеткеп, пехтер иштин тууду материалдарын арылап аштаар, суг ламчылыгынын хоолаларын, электри шугууларын шөөр өөлдү ажылдарын кылдып турар.

Даг-дүгү арылаар комбинаттын база бир чутула тууду — ТЭЦ удавас ажылдаа кийер.

КОМБИНАТ ТУДУУНДА

Даг-дүгү арылаар комбинаттын үш кол өзөө — даг-дүгү арылап тургустунган, арылаан даг-дүгүн болбаазырадыр кол корпустун база оң үнген артыкчыларын арылап илтирер корпустун ханаларын тууду турар. Кол корпустун дөрт калдырын тутуша, ам үстүк иш калдырын тууду турар. Бо тууду аныктар бригадалары ажылдап турар. Оларнын азыныга калбарган социалисттик чарыксы бири чурин Владимир Чернышын удурутурар аныктар бригадалы хей айларын дургузунда ам, коммунисттик күш-ажылдын бригадалы деп бедик аты чалап алган.

Комбинат туудунда баштайгы чедипкинер-биле кады хей четпештерин барын Красноярскиден келген бөлүк инженерлерин (удурутучу эш Б. Н. Зверев) кылган ханалдазы көргүскөн. Комбинат тууду тууду материалдары болгаш техника-биле хандырткан болжак, күш-ажылы организастан турары кууду дөшөдө, техника кадалгалы багай тургустунган, тууду ажылдары оозал-онзактарын болдурбай

БЕЛЕТКЕЛ

Улут-Хем районун «Күш-ажылдын хосту» көдээ ажыл-агый артелинин Эйлиг-Хем участогунда Донгак Чаш-оолга улурткан туудузулар бригадалы Достек деп чеге тууду материалдары белеткеп турар.

Бригаданын туудузулары 500 кулометр тууду мязын кескен, машина орунуна үндүр сөөктөр. Оң-биле кады 7 тонна чутайны өртеди белеткен.

Паромну тургузар

«Күш-ажылдын хосту» колхозтун Эйлиг-Хем салбыры район-даа, колхоз-даа төвүндө ирак чеге тургустунган. Ол салбырын Улут-Хем база чарып чыдар. Илдыг турбуже, Ховужук деп чеге паромну мынчага чедир тургустуулан, оң септелгезин бедик эгелешкен. Паромнун ийи хемезинин бирөөнү чарып калган чыт-

дөш ажылды кошкак чорудуп турар. Участоктарда бригадлерини кескү удурутучу ажылы кошкак. Бригадир ажылды удурут, күөсүлдезин хынаар хулаагелдегит. Амыак бригадирлер удурут турар бригадаларнын кезигинерин удурут ажылдап, а боттары оларнын кылыр ажылы кылып, удурутчу хулаагелени утуп турар. Бо ховар таварыга эвештир. Амыак бригадирлерин авторитетин көдүртүп, оларнын ажылды удурут башкарынга практиктиг дузанын туудуун удурутчу ажылдакчыларынын талаанын дөшөвирин тууду ажылдарын экижидерин сорулгалары итеп турар.

Күш-ажылдын хыналдазын чорудар ажылды экижидеринин талаанын нормировщик Валентина Никитина элөөн ажылдарын кылган. Ажыл шаты уез, ажылга садалгаларын, ажылды үрей кылыр чоруктарын чылдагаларын илтирер, актыларын тургузуп турар. Цементини баш улап белеткевезин болгаш кран урели бергени-биле эш Сарылардын бригадалынын туудузуларын ийи шак иштинде ажылдаар ужурга таварышкан.

Өөлдү уезе корпустун тууду бедооны-биле оозал-онзак болдурбайн текниженин шыныгы сагымын илеттенип турар. Эш Степан Моккурштын бригадалы чалаар чамы дүжүр ажылдарга ажылдап турда, тууду Бувей Тарак-оолдун кырыне чаагы дурлуп дүшөө, оңу кемдеткен. Бир эвеш оозал-онзак болдурбазынын техникаын салгып турган болза, мындыг таварыга болбас ийик.

Комбинат туудууну коллективин илтиретиинг четпештерин кыска хуусаала утуткаар, тууду ажылдарыннын шынарын экижидер, темпизин дүгөдөдир хемчегелерин чорудуп эгелеш.

Бригадалар эвеш доора ажылдарга чартыкпай, а боттарынын онашкан участкага доктаамал ажылдап турар чурумун тургускан. Күш-ажылдын сагыла-чурумун шыныгы сагып, ажылдап турар чегин үргүлчү арып тургузар, тууду материалдарын чурумун кадалгаар сорулганын бригадалы бүрүзү ажыл шыныгы төнүзүгө чедир он беш миңгү бургунап ашталга ажылын кылды, а прораб хүнүнү-не ажыл хууду доозуп чорда, ол хүн кылган ажылды түнел турар чурумун тургускан.

Комбинат туудууну коллективин — аныктар, ыңчангаш олар салдыган сорулгаларын чедипкинер күөсүдир, чуртуну улап ажыл-агыйыга баштайгы тыва даг-дүгүн бээр чеге ирак эвеш — 122 хонук артык.

А. ДАРНАА,
«Шынын» тускай корр.

Дуржулга станциянын бешин бригадалынын ажылдап турар хову турлаанда механизаторларга таарымчалыг бүгү байдалды тургускан. Мында столовая, кухня, механизаторлар дыйшаныр черни кылган.

Хову турлаанда повар Ульяна Иванова лызы-бүрү амандыг чемнерин белеткеп, мында ажылдап турарларнын хүндүтилин чаалап алган.

ЧУРУКТА: повар Ульяна Иванова.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

ТӨЛЕПТИГЕР

Ажылчы болгаш өөреникчи аныктарын эң дээрлерин ленинчи комсомолдун хурааленинге кирип алаар таламы-биле ажылга Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хал» сохузда комсомол комитеди (секретары эш М. Хеймер-оол) улап кичээленип салып турар. Чокта чаа сохузда комсомол комитедин бюрону болган, Анаа сохузтун. Алдан-Маадыр салбырында комсомол эге организаациянын секретары эш О. Кысыгбай ленинчи комсомолга кирерине кузаш, хову ажылынын мурнакчылары — анык оолдар О. Хуна, О. Чамбыл-оол болгаш почтаны О. Байгал-оол оларнын билдиришкенирин номчуп, оларны комсомолга хүлээп алырып илтир. Бо анык, күдөр шынар оолдар олардан бээр кези-

гүннеринин айтырган айтырылганын билдингир, шын харым берип, ВЛКСМ-нин хулааленинге кирип алгаш, ескелерге үлгерип кылдыр оң-даа артык эки чурттап, ажылдап, өөренирин хүлээнгенер.

Сохузтун Чыраа-Бажы салбырында сес чыл школыннын эң эки өөредилгелг болгаш сагыла-чурумун өөреникчилери Ховалыг Блара, Сарылар Ким-оол, Монгуш Марта, Монгуш Арна олар база ленинчи комсомолдун хурааленинге кирерине төлөптү болганнар. Чыл эгелден бээр сохузда комсомол организаациянын хурааленинге 150 ажылдакчы болгаш өөреникчи анык оолдар, кыстар немецип кырген.

О. ДАРЫМА.

Чаагайжыдылга калбарган

Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхозтун төвү Бажын-Алаак суур чыл келген тууду улам өдүп ораар. Эртен чылдарда анаа ынак өлүрүлгезин организастан келсе-даа, ол чутула ажылга кижжи бүрүзү киришпей турган. Суму Советинин күөсү-көмү бо чылдын час дүжери билек суур чаагайжыдылганын дугайында хемчегин ап чоруткан. Ам бо ажылга депутаттарын, медицина ажылдакчыларын, башкыларын болгаш бүгү колхозчуларын калбаа-биле кириштирер турар.

Чедир ынак тарыттынмай турган Тайбын куудучуу ам ногаан ыштар-биле шиметтинген. Ол ышкаш эвеш ынак тараан Карл Маркс куудучуунда болгаш чыгыш-даа ынак чок турган Ленин куудучуунун үстүтү ужунда тал, дым болгаш еске-даа хей дөш ынак база тарыттынган.

Төрөөн суурун суугу сак болдуруп алаар дөш кижжи бүрүзүгүн кызыкма ажылдап турарын дөшөдөгү чутула. Чижээ, Ленин куудучуунда чурттап турар М. Чынгит-Доржунун, Карл Маркс куудучуунда Н. Ооржакты, бухгалтер П. Кокотун болгаш еске-даа колхозчуларын херим-лерини ишти ары-силги, бажындарынын чанында тараан илтирерин эки азагаланын түнелинде сагаландырып үгүлөп келгелеш. Кежээ ажыл соонда болгаш эртен эртеги млытарын суггарган, бажындарынын даштын ашпап арылажыр

кижилерин куудучу сагыга бо-ла көрүп болур.

Куудучуларда бараан ынак хей болганында оларны суггарар суг көөк уде чедиппей турган. Чокта чаа, бир д

Чонунга макталдыг эмчи

Моол Арат Республиканын хамтааны нийт аар, аймалдыг аарыгдан аараа, анда совет эмчиди дуузы доран негетиний турар дугайда мезе-кегел.

Шоолуг-даа үр болбаанда, эмнелге уастогун эргелекчи, анхья эмчи Тамара Петровна Ключко кызыгаар эртер чөлшөөрди алгашты, колхозтун чик машиналыга олурдукша, бир хелемчи-биле кады аарыг кижиге даппа. Кызыгаарын эртин кээрге, алтын моолдар оларнын олурган машинаын уткуй хп келген.

Амьр-менди солукчан доран-на, бир кижэ турат:

— Аарыг кижини байдыл дыка-ла баксырат тур. Дүрген-е, дүрген чедип көрдүр, хүндүгү совет доктор—диген.

Чүгүрү айттар мунгаш, уткуй өлгөн кижилер машинаын мурунда кирип алган, алтырнын сар ка-рамы-биле карапанын-ла олурганнар. Тамара Петровнаын сагыш-сеткини машинага четтирбейн ужултуруп олурган чүгүрү айттар-нын-даа оранжок мурунда барган: аарыг кижиге дүрген-е, дүрген ду-за чедире!..

Каш-ла монгуллар эртенде, чик машина аарыг кижини аагына карапанын кирип келген. Ол мурунда өлүг, дүргини аарында, угаан-медерелин шаг-ла шыкынык болган. Тамара Петровна ол-ла доран кижини амы-тынны кам-галап алып дүш, аарыга удур дем-межип киришкен.

Күштүг өмөрнө сымыртык сови-да, аарыг кижэ ам-на медерел ки-рип, совет эмчиге карактарын хере көрүп келген. Берге аарыгдан меде-релин өскүлүп, шаг-шынек, күш чок болуп баксыраа-даа, оон каракта-рында өөрүшкүгүн оттары хп кел-ген.

— Совет эмчи, эмчи. Мені өлүм-дө силер чарыш алган-дыр силер, але? Четтирдим, четтирдим! Мен ам абдес мен. Силерни арныраже көрү беин менэ магалыг акидир—деп, чылыг-чымчак сестерин сер-тек сөгүзөн.

Каш ховук эртенде, Хандагай-тыда район эмнелгегинге моолдан аарыг кижилер келген.

Силерниң Сагыда эмчи уруг Тамарага бистин бир кижэ болган оон дүргүл-төрдө изи байыр чедир-ген чүве. Ажылыларга, амьдрал-чуртталганырга чаа улуг чедикши-нерлиг болууда деп күзеп, бөрөөн ту-рар улус чораш. Оларның ол байы-рын Тамара эмчиге чедирип көр силер—деп, шынчидип келген кижилерин бирээни чугаалаан.

Каш ховук эртенде, Хандагай-тыда район эмнелгегинге моолдан аарыг кижилер келген.

Силерниң Сагыда эмчи уруг Тамарага бистин бир кижэ болган оон дүргүл-төрдө изи байыр чедир-ген чүве. Ажылыларга, амьдрал-чуртталганырга чаа улуг чедикши-нерлиг болууда деп күзеп, бөрөөн ту-рар улус чораш. Оларның ол байы-рын Тамара эмчиге чедирип көр силер—деп, шынчидип келген кижилерин бирээни чугаалаан.

Моол Арат Республиканын хамтааны нийт аар, аймалдыг аарыгдан аараа, анда совет эмчиди дуузы доран негетиний турар дугайда мезе-кегел.

Шоолуг-даа үр болбаанда, эмнелге уастогун эргелекчи, анхья эмчи Тамара Петровна Ключко кызыгаар эртер чөлшөөрди алгашты, колхозтун чик машиналыга олурдукша, бир хелемчи-биле кады аарыг кижиге даппа. Кызыгаарын эртин кээрге, алтын моолдар оларнын олурган машинаын уткуй хп келген.

Амьр-менди солукчан доран-на, бир кижэ турат:

— Аарыг кижини байдыл дыка-ла баксырат тур. Дүрген-е, дүрген чедип көрдүр, хүндүгү совет доктор—диген.

Чүгүрү айттар мунгаш, уткуй өлгөн кижилер машинаын мурунда кирип алган, алтырнын сар ка-рамы-биле карапанын-ла олурганнар. Тамара Петровнаын сагыш-сеткини машинага четтирбейн ужултуруп олурган чүгүрү айттар-нын-даа оранжок мурунда барган: аарыг кижиге дүрген-е, дүрген ду-за чедире!..

Каш-ла монгуллар эртенде, чик машина аарыг кижини аагына карапанын кирип келген. Ол мурунда өлүг, дүргини аарында, угаан-медерелин шаг-ла шыкынык болган. Тамара Петровна ол-ла доран кижини амы-тынны кам-галап алып дүш, аарыга удур дем-межип киришкен.

Күштүг өмөрнө сымыртык сови-да, аарыг кижэ ам-на медерел ки-рип, совет эмчиге карактарын хере көрүп келген. Берге аарыгдан меде-релин өскүлүп, шаг-шынек, күш чок болуп баксыраа-даа, оон каракта-рында өөрүшкүгүн оттары хп кел-ген.

— Совет эмчи, эмчи. Мені өлүм-дө силер чарыш алган-дыр силер, але? Четтирдим, четтирдим! Мен ам абдес мен. Силерни арныраже көрү беин менэ магалыг акидир—деп, чылыг-чымчак сестерин сер-тек сөгүзөн.

Каш ховук эртенде, Хандагай-тыда район эмнелгегинге моолдан аарыг кижилер келген.

Силерниң Сагыда эмчи уруг Тамарага бистин бир кижэ болган оон дүргүл-төрдө изи байыр чедир-ген чүве. Ажылыларга, амьдрал-чуртталганырга чаа улуг чедикши-нерлиг болууда деп күзеп, бөрөөн ту-рар улус чораш. Оларның ол байы-рын Тамара эмчиге чедирип көр силер—деп, шынчидип келген кижилерин бирээни чугаалаан.

Моол Арат Республиканын хамтааны нийт аар, аймалдыг аарыгдан аараа, анда совет эмчиди дуузы доран негетиний турар дугайда мезе-кегел.

Шоолуг-даа үр болбаанда, эмнелге уастогун эргелекчи, анхья эмчи Тамара Петровна Ключко кызыгаар эртер чөлшөөрди алгашты, колхозтун чик машиналыга олурдукша, бир хелемчи-биле кады аарыг кижиге даппа. Кызыгаарын эртин кээрге, алтын моолдар оларнын олурган машинаын уткуй хп келген.

Амьр-менди солукчан доран-на, бир кижэ турат:

— Аарыг кижини байдыл дыка-ла баксырат тур. Дүрген-е, дүрген чедип көрдүр, хүндүгү совет доктор—диген.

Чүгүрү айттар мунгаш, уткуй өлгөн кижилер машинаын мурунда кирип алган, алтырнын сар ка-рамы-биле карапанын-ла олурганнар. Тамара Петровнаын сагыш-сеткини машинага четтирбейн ужултуруп олурган чүгүрү айттар-нын-даа оранжок мурунда барган: аарыг кижиге дүрген-е, дүрген ду-за чедире!..

Каш-ла монгуллар эртенде, чик машина аарыг кижини аагына карапанын кирип келген. Ол мурунда өлүг, дүргини аарында, угаан-медерелин шаг-ла шыкынык болган. Тамара Петровна ол-ла доран кижини амы-тынны кам-галап алып дүш, аарыга удур дем-межип киришкен.

Күштүг өмөрнө сымыртык сови-да, аарыг кижэ ам-на медерел ки-рип, совет эмчиге карактарын хере көрүп келген. Берге аарыгдан меде-релин өскүлүп, шаг-шынек, күш чок болуп баксыраа-даа, оон каракта-рында өөрүшкүгүн оттары хп кел-ген.

— Совет эмчи, эмчи. Мені өлүм-дө силер чарыш алган-дыр силер, але? Четтирдим, четтирдим! Мен ам абдес мен. Силерни арныраже көрү беин менэ магалыг акидир—деп, чылыг-чымчак сестерин сер-тек сөгүзөн.

Каш ховук эртенде, Хандагай-тыда район эмнелгегинге моолдан аарыг кижилер келген.

Силерниң Сагыда эмчи уруг Тамарага бистин бир кижэ болган оон дүргүл-төрдө изи байыр чедир-ген чүве. Ажылыларга, амьдрал-чуртталганырга чаа улуг чедикши-нерлиг болууда деп күзеп, бөрөөн ту-рар улус чораш. Оларның ол байы-рын Тамара эмчиге чедирип көр силер—деп, шынчидип келген кижилерин бирээни чугаалаан.

Моол Арат Республиканын хамтааны нийт аар, аймалдыг аарыгдан аараа, анда совет эмчиди дуузы доран негетиний турар дугайда мезе-кегел.

Шоолуг-даа үр болбаанда, эмнелге уастогун эргелекчи, анхья эмчи Тамара Петровна Ключко кызыгаар эртер чөлшөөрди алгашты, колхозтун чик машиналыга олурдукша, бир хелемчи-биле кады аарыг кижиге даппа. Кызыгаарын эртин кээрге, алтын моолдар оларнын олурган машинаын уткуй хп келген.

Амьр-менди солукчан доран-на, бир кижэ турат:

— Аарыг кижини байдыл дыка-ла баксырат тур. Дүрген-е, дүрген чедип көрдүр, хүндүгү совет доктор—диген.

Чүгүрү айттар мунгаш, уткуй өлгөн кижилер машинаын мурунда кирип алган, алтырнын сар ка-рамы-биле карапанын-ла олурганнар. Тамара Петровнаын сагыш-сеткини машинага четтирбейн ужултуруп олурган чүгүрү айттар-нын-даа оранжок мурунда барган: аарыг кижиге дүрген-е, дүрген ду-за чедире!..

Каш-ла монгуллар эртенде, чик машина аарыг кижини аагына карапанын кирип келген. Ол мурунда өлүг, дүргини аарында, угаан-медерелин шаг-ла шыкынык болган. Тамара Петровна ол-ла доран кижини амы-тынны кам-галап алып дүш, аарыга удур дем-межип киришкен.

Күштүг өмөрнө сымыртык сови-да, аарыг кижэ ам-на медерел ки-рип, совет эмчиге карактарын хере көрүп келген. Берге аарыгдан меде-релин өскүлүп, шаг-шынек, күш чок болуп баксыраа-даа, оон каракта-рында өөрүшкүгүн оттары хп кел-ген.

— Совет эмчи, эмчи. Мені өлүм-дө силер чарыш алган-дыр силер, але? Четтирдим, четтирдим! Мен ам абдес мен. Силерни арныраже көрү беин менэ магалыг акидир—деп, чылыг-чымчак сестерин сер-тек сөгүзөн.

Каш ховук эртенде, Хандагай-тыда район эмнелгегинге моолдан аарыг кижилер келген.

Силерниң Сагыда эмчи уруг Тамарага бистин бир кижэ болган оон дүргүл-төрдө изи байыр чедир-ген чүве. Ажылыларга, амьдрал-чуртталганырга чаа улуг чедикши-нерлиг болууда деп күзеп, бөрөөн ту-рар улус чораш. Оларның ол байы-рын Тамара эмчиге чедирип көр силер—деп, шынчидип келген кижилерин бирээни чугаалаан.

Моол Арат Республиканын хамтааны нийт аар, аймалдыг аарыгдан аараа, анда совет эмчиди дуузы доран негетиний турар дугайда мезе-кегел.

Шоолуг-даа үр болбаанда, эмнелге уастогун эргелекчи, анхья эмчи Тамара Петровна Ключко кызыгаар эртер чөлшөөрди алгашты, колхозтун чик машиналыга олурдукша, бир хелемчи-биле кады аарыг кижиге даппа. Кызыгаарын эртин кээрге, алтын моолдар оларнын олурган машинаын уткуй хп келген.

Амьр-менди солукчан доран-на, бир кижэ турат:

— Аарыг кижини байдыл дыка-ла баксырат тур. Дүрген-е, дүрген чедип көрдүр, хүндүгү совет доктор—диген.

Чүгүрү айттар мунгаш, уткуй өлгөн кижилер машинаын мурунда кирип алган, алтырнын сар ка-рамы-биле карапанын-ла олурганнар. Тамара Петровнаын сагыш-сеткини машинага четтирбейн ужултуруп олурган чүгүрү айттар-нын-даа оранжок мурунда барган: аарыг кижиге дүрген-е, дүрген ду-за чедире!..

Каш-ла монгуллар эртенде, чик машина аарыг кижини аагына карапанын кирип келген. Ол мурунда өлүг, дүргини аарында, угаан-медерелин шаг-ла шыкынык болган. Тамара Петровна ол-ла доран кижини амы-тынны кам-галап алып дүш, аарыга удур дем-межип киришкен.

Күштүг өмөрнө сымыртык сови-да, аарыг кижэ ам-на медерел ки-рип, совет эмчиге карактарын хере көрүп келген. Берге аарыгдан меде-релин өскүлүп, шаг-шынек, күш чок болуп баксыраа-даа, оон каракта-рында өөрүшкүгүн оттары хп кел-ген.

Башкыларның билин бедидер дээш

Школа дугайында хоойлуну хүлөп алганын дүртүк өөредилге чылы дооступ турар. Ийн чымчалар чок өөредилгени чедип алыралың айтыр-чыны турттуң хэй-хэй школары чедикшинин шиттирлөөн турарын билдир болгай бис.

Липец, Ростов областарын база Татар АССР-ниң школарынын башкыларынын муруначы дуржулазын чогадычы өзү-биле ажыгавышкан, боттарының арга-мергеклини бедидир, башкылар турар кластарына өөредилгени белик депчилеп чедип алган башкылар бисте хэй. Илчангаш бистин республикада 300 хире башкылар эртен өөредилге чылында ийн чымчалар чок аждылар арга-лы болганнар. РСФСР-нин школа-ларынын алдарыг башкылар деп атты 1962 чылда бистин муруначы башкыларымыс А. Д. Арипов, А. И. Казанцева, Г. С. Шакина, А. И. Башкирцева болган. М. П. Ермишкина оларга тывыскан.

1963—1964 өөредилге чылында республиканың школарынын муру-нунда турар чурк бир кол согула—ийн чымчалар чок аждылар. Ол айтыртыг чедикшинин шиттир-лөөрчө бистин башкыларымыс өөредилге чылында-ла кирген болгай. Өөредилге-бидикшидиге аждыг депчилеп бедидер, ийн чымчалар чок өөредилгени чедип алып, коммунизм тургузуучу муралдыг дүрүмүгө дууштур чаа кижини кижиге болган школанын мурунда турун турар өске-даа согуларын шиттирлөөр дээш, республиканың башкылар билин бедидер институту бо чылдыг июль—июль айларда башкыларны билиг бедидер курстарын организастан эрттирер.

Эте кластарың 180 башкылары курстарга өөренер. Оларга 6 бөлүк организастантынар, оларынч дөрүтүк эге класс башкылары өөренер. Ол бөлүктөр июль 4-тен өөренип эгелээр. 5—8 кластарың башкыларына беш бөлүк турар. Ол бөлүктөргө тыва школарынын тыва, орус дыл башкылары, орус школары орус дыл, мате-матика база физика башкылары кирер. Оларның өөредилгези июль 17-тен эгелээр.

9—11 кластарың математика башкылары—шупту 30 ники Алтай крайның Барнаул хоорайга июль 5-тен эгелер курс эртер болган ол-ла кластарың химия башкылары 20 кижини Кемерово хоорайга июль 19-та эгелээр курсче чорудар бис.

Бо чайын эрттирер деп турар курстарымың эртен чылдардан онзагай чууда бола, оларнын практиктиг улаанышкынын болуур-дур. Кызыл хоорайны башкы республиканың эң дээр башкылары Е. И. Лубошников, В. И. Пуговкина, А. М. Овсиенко, В. С. Бошелева болган өске-даа башкылар боттарының аждында башкы-лаашкынын муруначы-арга-дуржу-лазын чугаалаарлар.

Эш Лубошников бистин республи-канын бөлүк башкылары-биле кады Донда Ростов хоорайга барып, чаа арга-мергекчи-биле танышкан чораш. Ростовтун башкыларынын дуржулазын ол чогадычы өзү-биле аждылар турар. Уругларынын шын билиг өөри-диринче улуг кичээлге салып, эш Лубошников ол талазы-биле улуг чедикшинин бооп турар. Ол эге клас-тар башкыларынын курстарына оон дугайын таныштырып, көргүзүп ма-териалдарын канчаар аждыларын көргүзөр болган чугаалаар, Лубош-никовын удуртулазы-биле башкылар көргүзүп материалдарын белеткен алыралар.

Кызылдың № 5 школазынч эге кластар башкымыс В. И. Пуговкина-нын өөренкичтери болгалар бод-дарыны эки мергеклидир. Ол дээрбе бо башкыны хэй чылдарда аждылар келген үезинде дуржулазында ал-дынган. Эш Пуговкинанын уростары амьдрал-биле харылаалыг, кезе-де-ле көргүзүп материалдарыг. Ариф-метика уростарына болуучу дуржу-лазын дугайын курска келген эге класс башкыларына ол танышты-рар.

Кызылдың № 10 школазынч эге кластар башкымыс А. И. Башкирцева болуучу уростарына тайыдыралыг бидиклени тывынгын аждылар, шын бидиклге талазы-биле уругларга билиг билини берип турар.

Институттун организастан деп турар бугу-ле курстарга дуржула согулуглазын калба-биле организа-стан бис. Башкы бүртүз болуучу аждында ийн чымчалар өөрүнче чугаалап бээр. Липец, Ростов облас-тарынч база Татар АССР-ниң башкы-ларынч дуржулазын өөренер-биле кады, тыва школарынын аждынын дуржулазын чугаалаар.

Ол-ла курстарга башкылар эрте-минч болган техниканын чаа чедикши-нирер болган педагогика, психоло-гия, дидактиканың кол айтырлары-нын база чугаалаарлар. Ол шыкша, Кызылдың бидикчилеринче ажды-рына базаар.

5—8 кластарың физика, мате-матика башкылары бо үстүнде чорудар аждылардан алдыга, кластар аайы-биле программа өзүгаар чорудар лабораториялыг болган практиктиг аждыларын дегерезин күүсөдирер.

1963—1964 өөредилге чылында 9-ку кластар чаа өөредилге планы болган программаны өзүгаар өөренип эгелээр. Илчангаш ол кластарга аждылар башкылар улам-на эки белекенири чугула. Ол-ла согула-биле бистин институт өлөн каш мате-матика башкыларын Алтай крайже курска чорудар, чүге дээрге ында мате-матика башкылаашкыны бедик депчилеп эртин турар.

Химия башкыларынын курсуу Ке-мерово хоорайга эртер. Ол башкылар-га солуг болган ажды-дуузыг болу-ру чугаажок. Башкылар ачаа барган, химия заводтары-биле танышкып, чам-дык химиктиг бидикчилеринч тех-нологияны-биле, Кемерово областың муруначы химик башкыларынын дур-жулазын-биле танышарлар.

Бо чылдың чайында бистен 370 башкы билиг бедидер курстарга өөри-дир. Ол болза бистин башкыларымыс-тын нини санына хамаарыштыр, өзөөш дээрин чугаажок. Илчангаш хэй-хэй башкылар бот-өөрлөгил өөренип турар болган курстарга көзүп шыдавас. Илчангаш районнарынч улуг өөредилге кидиктери, методика кабинеттери бо чылдың августта (август чөвүлдө хуралдарынын муру-ну чарында) районч бугу башкы-ларының 5—7 хонук семинарын эрттирер ужуруг. Оон дугайын

Тыва АССР-ниң Чырыдымшкын ми-нистерствозу бо чылдың май 20-деги дужаалыга бизжон. Бистин инсти-тутка курс эртер башкылар билиг алган чаа чүдүлдерин база тус-тус эр-темин аайы-биле баштайгы темалар-ын өөрендир, тема аайы-биле шын планынарын ол семинарларга өөрү-гө чугаалал бээрер.

Башкыларын билин бедидери—харысаныгалыг болган чугула херек, Школа бүртүзүнч удурутчуларды кайы башкыны билиг бедидер кур-старга чорудары чугула дээрин танышкы көргөш, курстарже ам чоруд-дар херек.

П. ПАРШУКОВА, башкылар билин бедидер институтунч өөредилге эргелекчиси.

Моол Арат Республиканың Улан-Баторда Күрүнэ библиотеканы — улусту Моолдун ол улуг ном шыгамыры болуп турар. болган амьнда миллион ажыг аземлээр хол-биле бизжон аждылар, номнар болган журналдар бар. Тускай эртемингеринч демеилеп турарын өзүгаар алдыга, Улан-Баторунч библиотеканы—аргы моол болган тибет номорунч эң байлак эртеминч чыгынган чөр болуп турар. Ийн Моолдун төгү хрониказынын турар чыгыс аземлээр—«Алтан Тоги» (Алтын тожулашкыны) база Моолдун төгүзүтүнч болган культураның талазы-биле ол довар аждылар бар. Ол номна-рын «көксү» үжүк, а ол шыкша «сөмбө» деп адаар үжүктөр-биле кидиографтыг арга-биле парлаан, библиография талазы-биле улуг үнелин болуп турар.

Тибет болган будда номнарынч аразында «Найман иягат» (сөсүм стодан тургустунан поэма) деп ном улуг сонуургады бол-дуруп турар. Оун эрте-буртунч Индияның бизжиктери палыма дээр мыштың бөрүлөрүнч бизжон. Ол шыкша философия, ылаптыг эр-тем, медицина, уран чүүл болган өске-даа адырлар талазы-биле 4687 статьялары, материалдарын кирген, 335 томнардан тургустунган «Ганджур» болган «Данджур» деп чымдылар сонуурганчы.

Моолга шаанда номнар кылырны адынын, мөнгүнүн, коралды, перламутрын болган өске-даа камгалгаларын хүй-биле ажды-лап турган. Номнарын ыш болган демеил сабыраларга үжүктери адыннап үндүрүп турган. 19 чус чылда тибет дылга үндүрген «Ганджур» деп номнуң арнынранч онза өнүг, кара будук-биле буд-даш үндүрген, айнарага эртен чус чылда үндүрген «Данджур» деп номнуң үжүктери шуптузун адындап кылган болган.

«Итгал» деп ном полиграфияга хамаарышпас, а сийлин дараа-рынын эртеминч болуп артан. Оон бүтү үжүктери янзы-бүрү өнү-гүтүрү-биле сийлин дарааран.

Моол хеткечилеринч уран холдары-биле «Сандуйиуд» деп ыдыктыг будда номун мөнгүдөн куткан чуга пластинкалардан кыл-ган. Ол номнуң арын бүртүзүнч бирги болган сөзлүк сөстери адындап өнүп кылган, тускай бижынгалап болуп турар. Бо чогаалдың дедил 52 миллиграмм 560 грамм болуп турар.

Моол Арат Республикада ном парлаар талазы-биле национал тус-каадаарын чыр болган кагадалар талазы-биле улуг аждыларын чоруткан. Ам үеде Улан-Баторунч ном шыгамырында 1921 чылда турганында 500 катан хэй ном бар.

МАР-ның Күрүнэ библиотеканың делегейинч 40 библиотекалары-биле доктаамал харылаанын түдүп турар. Оон аразында куруенин В. И. Ленин атыг Бугу-эвиле библиотеканы бар. Улан-Батор библиотеканың делегейге ном созуларынч мурун өзүгаар бис чурт-тардан 7000 хире номнарын ап турар болган Моолдун полиграфия уастурунч үндүргени 4,5 муң хире номнарын даштыкы чурттар-же чорудуп турар.

«Тере-Хал» колхозтун кижигүү чораш С. С. Очур хэй удаа хулиган чорукту кылган, бо хуралга база чедип келген. Ол кижэ шаанда ал-дын уургайларына аждылар чораш «ажылың кижэ мен» деп бо-дун агартыккан туура-даа, хамык кылган буруулуг чүдүлдерин үскеп, үш чыл хуусаалыг шөлүгөже чорудуп болу берген.

Т. Х. Тараа, Д. Д. Оюн болган А. Ч. Чараш-оол олар «Чодураа» колхозтун кижигүүн чорашаннар. Олар база-ла үстүнде кижилер шы-кша, ак-сеткалыг аждыдавас, ара-га-химика хандыкша, мангыс-талыч амьдралче шылчөөн, ужуту чорудар кижилер болганнар. Колхоз-чулар оларнын херез өргөш, ботта-рының шиттирлөөн райкуускомга кирип келгенер. Күүсомунч ху-раал аждычы чоннарын шиттир-лөөн бидылан каан, оун өзүгаар Т. Х. Тараа — үш чылда, Оюн Да-жываа—5 чылда база А. Ч. Чараш-оол 5 чылда мангыгеже чорудуп болу бергенер.

«Тере-Хал» колхозтун кижигүү Василий Канданын шөлүгү дугайында колхозчуларынч нини хураалы-нын шиттирлөөн санаан. Илчла-жак Канданын казынын байдалы база колхозка муруну чылдар-да чүгөр аждылар чорашын барым-даалаш, анза сөзлүк сагындарыгн берген.

«Чодураа» колхозтун кижигүү мурунда малчын чораш К. Кур-бурун херез база көрдүнгөн. Ол кижэ смалчын деп ат-биле шыры-маланын, кирган адызынч база ка-дайынч кужуге дайнып алган, арагал, мангысгалач амьдралче шылчөөн турган. Райкуускомунч хураал оун беш чылда шөлүгү дугайында колхозчуларынч шиттир-лөөн шын деп көргөш, ыччалажок оон өг-бүдесинде чамдык байдалдарын өөренип көргөш, дол-доран колхоз аждымыч кирип, байдалы дээрин Күрбурунч болуна дааскаш, эң сөзлүк сагындарыгн берген.

НАЗЫ ЧЕТПЭЭННЕРНИҢ КЕМ-ХЕРЕК ҮҮЛГЕДИР ЧОРУУН БОЛДУРБАС

Назы четпээн уруглар-биле ажыл чорударынын республика комиссиязынч чөвүлдө хуралы чокта чаа болуп эртен. Уругларын көрүп хэй-гаараваас чоруктар-биле демисел чорудар дугайында РСФСР-ниң Деди Социалин Президиумунч Чарлы бистин республика канчаар күтүсөдүп турарын болган назы четпээн уруглар ортузунга моон сонгар кижидилге аждыны күтүсөдүрер дугайын ол чөвүлдө хуралга чугаалашкан.

Чөвүлдө хуралдын аждыныг Ты-ва АССР-ниң Министрлер Чөвүлени-нин дарганынч орадакчымыс Х. А. Анчима болган республиканың Деди судуунч республика прокурату-разынын аждыдакчылары, райкуус-комнар даргаларынч орадакчылары, республиканың партия, совет, проф-эвилел, комсомол органынын аждыдакчылары, ВЛКСМ-ниң рай-оннар комитеттеринч секретары-лары, хэй-инитиниң корум-чүрүмү камгалар органынч аждыдакчыла-ры киришкен.

«Хайгаар чок болган назы четпээн уругларын кем-херек үүлгедир чоруктары-биле демисел күш-чедип аждыг амыг байдалың болган моон сонгары аш чорудар хетчеглер дугайында» илеткелди Хэй-инитиниң корум-чүрүмү камгалар министровунч кидис эргелекчиси эш Ночетков кылган.

Анык салгалчыларын кижиге-дериниң талазы-биле партиянын сал-ган улуг согуларын, ылагыны СЭКП-ниң ХХП съездинге бадылаан партиянын «адр чагай Программа-зында анык салгалчыларын кижиге-дериниң талазы-биле канчаар-даа аждок улуг согуларынч салган илеткелчи онзалал демеглөөн.

Бистин республиканын дык хэй школары, өөредилге, уруглар ал-бан черлери, комсомол, пионер бол-ган хэй-инити органдарынын болган өске-даа черлер анык салгалчылары төлөтпг, бедик билиг-лиг кижилер кылдыр кижилер талазы-биле чугула аждыларын кылчип турар.

Индыг болза-даа чамдык школа-ларда, өөредилге черлеринде, албан органдарында, бидүрүгелерде, колхозтарда, совхозтарда, чамдык ада-нелеринч, төрелдеринч талазын-да кижиге-деринче кичээл-гейни коштакшындан назы четпээн уругларынч талазында хэй-инити корум-чүрүмү үрөп, кем-херек үүлгедир чоруктар бистин республикада сөзлүгү каш чылдарда бөвүдөн.

